

Etik Sosyalizm

Alm. ethischer Sozialismus. – Ar. iştirākīya ahlāqīya. – Fr. socialisme éthique. – İng. ethical socialism. – İsp. socialismo ético. – Rus. étičeskij socializm. – Çince: lunli she-hui zhuyi 伦理社会主义

Genel olarak, sosyalizm fikrinin etik teori aracılığıyla gerçekleştirilen her tür temellendirilmesi etik sosyalizm olarak anlaşılabilir. Özel olarak bu kavram altında 1870'li ve 1920'li yıllara arasında, özellikle Yeni Kantçılık'ın temsil ettiği sosyalizmin etik temellendirmesine ilişkin teorik yönelim anlaşılmaktadır. Etik sosyalizm eğitilmiş burjuva kesiminde büyük bir rol oynamış ve Avrupa işçi hareketinin teorik tartışmalarında da yansımaları bulmuştu, özellikle de Almanya, Avusturya ve Rusya'da. Etik sosyalizm emperyalist yapılara geçişte ortaya çıkan sosyo-ekonomik ilişkiler zemininde etkili olmuştu. Uzun zamandan beri için için yakıcılığı artan tarihsel çatışmaların Birinci Dünya Savaşı'nda patlayışı ve bu savaşın ardından gelen köklü toplumsal değişiklikler etik sosyalizmde derin bir krizi gözler önüne sermişti.

1. Etik sosyalizmin oluşumunda Marburg Okulu'nun Yeni-Kantçılığı kilit bir rol oynamıştı. Örgütlü işçi hareketine yakın bağları olan Friedrich Albert **Lange** felsefi-etik bir anlayış için çağrıda bulunuyordu; «idealin bakış açısı», faniliğin ve yoksunluğun sınırlamalarına başkaldırmaya, egoizmi defetmeye, «insanların birliktelik içinde insani mükemmelliği yeni hedef olarak» önlerine koymalarına yardım etmelidir (1902, 538, 526). Lange **Marx** ve **Engels**'le yazıyordu, Marx'tan aldığı bilgilerle argümantasyonda

bulunuyor, ama öte yandan Marxçı sosyalizmin teorik temellerine karşı da polemige giriyordu.

Marburg Okulu'nun asıl kurucusu olan Hermann **Cohen** ile Paul **Natorp Kant**'in apriorizmine bağlı bir idealizmi radikal bir biçimde uygulama çabasıydılar.

Cohen için tarih ve sosyal praksis, saf düşüncenin belirleyiciliğine dayanan bir etiğin konularıydı. Kategorik buyruk «yeni zamanın ve tüm dünya tarihinin geleceğinin ahlaki programını» içeriyordu; her bir insanın son erek olarak tanımlanmasıyla, insanlığın amaç olarak görülmesi dair Kantçı ide sosyalizmin idesine dönüşüyordu (1907, 20 ve devamı).

Ona göre **Kant** «Alman sosyalizminin hakiki ve gerçek yaratıcısı»ydı (1902, 524).

Cohen «kaçınılmaz olan sınıf mücadelesinin barışçıl biçim almasını» istiyordu, ama şunu da belirtiyordu: SPD içinde, tıpkı eskiden olduğu gibi, «her türden revizyonistlerdense eskilerle» beraber yürüme «tercih» ediyordu (alıntı Holzhey'den, 342).

Paul **Natorp** idealist perspektiften temellendirilen bir cemaat ve eğitim teorisi geliştirmişti. O sosyalizmi, idealizmden doğan ve devrim olarak anlaşılan, dünyanın köklü bir biçimde dönüşümünün somutlaşması olarak tanımlıyordu (1920, IV). Natorp tutarlı bir kişisel tavırla, teorisinin devrimci-demokrat eğitim politikasına dair çıkarımlarını savunuyor ve kendisine yönelik düşmanca karalamalara, kendisinin sosyalist ve demokrat kimliğini vurgulayarak karşı duruyordu. [Almanya'daki 1918/19] Kasım Devrimi döneminde konsey demokrasisine dayalı parlamenter ilkeleri ve ekonominin, devletin ve eğitimin «kooperatif yapılanmasını» savundu; Kapp-Darbesi'ne ve her türden

şiddet kullanımına karşı olduğunu açıklamıştı.

Rudolf **Stammler** de kendi anlayışını «sosyal idealizm» olarak belirliyordu. Marxçı tarih teorisine insanlık tarihinin yasalılıkları kavrama gücü atfediliyordu; Stammler ise böylesi bir şeyin yanlış olduğunu düşünüyordu. Tarihin yasalılığının teleolojik türden olduğunu, sosyalizmin ise özgür olmak isteyen insan topluluğunun düzenleyici [regulative] idesi olarak anlaşılması gerektiğini söylüyordu. Eğer sosyalizm tarihsel olarak nesnel bir zorunluluk olsaydı, insanların ya da bir partinin eylemleri olmaksızın, bir güneş tutulması gibi gerçekleşecek bir şey olurdu (1896, 430 ve devamı).

Yeni-Kantçıların sosyal sorunlar ve sosyalizm idesi için bu angajmanlarının değeri küçümsenemez. Bu özellikle de **Lange** ve **Natorp** için geçerlidir. Kuşkusuz şu durum da göz önünde tutulmalıdır: o zamanki Avrupa'da, çoğunlukla etik bir motivasyonu temel alan, kısmen ilerici ve muhalif, kısmen de muhafazakâr akımlar sosyalizm tasavvurlarıyla hareket ediyorlardı (dini sosyalizm, Akademik Sosyalizm [Kathedersozialismus], Dühring sosyalizmi, Rus Narodnikleri'nin mir-sosyalizmi, İngiltere'de Fabianlar, Fransa'da posibilistler vd.). Yeni-Kantçılar kendi sosyal idealizmlerinin –işin doğrusu, pek de tam bilgi sahibi olmadıkları– **Marx**'ın tarih teorisine karşıtlığını genelde hep vurguladılar. Marx ve Engels bunlara sadece gerçek bir tepki veriyorlardı, ama bu tarih felsefesi yönelimi açık bir şekilde «klasik Alman felsefesinin doğum sonrası kalıntısı [Nachgeburt]» (**Engels** 1992, 30 – değiştirilmiş çeviri, ç.n.) ve bu bağlamda söz konusu olan sosyalizmi ise «budala, bayat ve temel-

de gerici» (**Marx**, Marx-Engels 1996, 159) olarak değerlendiriyorlardı.

2. Franz **Staudinger** ve Karl **Vorländer** Marx ile belirgin bir biçimde farklı, olumlayıcı ilişki kurmaya çalışıyorlardı. Stammler'in Marx eleştirisine karşı sert bir polemige giren **Staudinger**'e göre, tarihsel materyalizm insan edimlerinin nesnel nedensel bağlamını araştırır; öte yandan sosyalizm, «geçerlilik değerini» gelişim yasalarından değil de bilinçli iradeden alan, ahlaki yargılar içerir. Kant'ın kategorik buyruğundan sosyalizmin ahlaki gerekliliği ortaya çıkar: Sermayenin egemenliğinin yerine, her özgür insanın başkasına faydasının dokunduğu ve toplumsal kuralların ondan talep ettiği bir işbirliği almalıdır (1904).

Vorländer ahlak yasasının biçimselliğini vurguluyordu. Ona göre, toplumsal-tarihsel koşulların ve sosyal yenilenme için bir bilinç var olmadığı sürece, bu yasanın gücü yoktur. Politik bir özerklik için nesnel koşulun iktisadi özerklik olduğunu belirtir; bir kitle hareketinin canlı motoru olarak ortaya çıkmadığı sürece, en güzel temel ilkeler bile dünyayı yıkılmaktan kurtaramayacaktır (1926, 279, 369).

Sosyalist parti hareketinin teorisyenlerinde de Marxçı sosyalizmi Kant'ın etik apriorizmiyle birleştirme çabaları mevcuttu. Özellikle şu isimleri burada anmak gerekir: Avusturya Marksizmi çevresinden Max **Adler** ve Otto **Bauer**, Alman sosyal demokrasisinde Ludwig **Woltmann** ve Conrad **Schmidt** ve Rusya'da Nikolai **Berdjajev** ve Peter **Struve** –ikisi de sonradan sosyalizmle aralarına mesafe koydu–, ayrıca Ukraynalı Michael **Tugan-Baranovsky**.

3. Yüzyıl dönümünde «ortodoks» Marksist teorisyenler tarafından ortaya atılan çeşitli ve farklı ağırlıkları olan argümanların

temel vurgusunu Antonio **Labriola** şöyle ifade ediyordu: yeni şarap eski şişelere konuluyor. Georgi **Plehanov** Stammler'in güneş tutulması benzetmesine karşı –başka diğerlerinin yanı sıra– Vico'nun, insanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, tezini koyuyordu (1908, 101 ve devamı). **Engels** de «yaşlılık dönemi mektupları»nda materyalist tarih anlayışına eşlik eden bu temel düşünceleri defalarca Marxçı tarih anlayışının çarpıtılması olarak afişe etmişti. Mehring, Kautsky ve Lenin de benzer biçimde argümantasyonda bulunmuşlardı. Toplumsal yasaların insanlardan bağımsız bir otomatizmi olduğu ve ahlaki ideallerin saf ahlaki yasanın tarih dışı dünyasından kaynaklandığı kabulü, baştan sona yanlış olarak görülüyordu. Tarihsel yasallıklar gelişerek ortaya çıkar ve ahlaki ve hukuksal tasavvurlar geliştiren insanların edimlerinde kendilerini somutlaştırırlar. Bu ilişki tarihsel belirlenimselliğin diyalektik karakterini gözler önüne serer.

İdealler ve ahlaki değerler tarihsel hareketi etkileyen bir rol oynayabilirler ve proletarya partisi ahlaki idealden vazgeçemez, çünkü bu ideal «sınıf mücadelesinin özgül ilişkileri için özgül bir silahtır» der **Kautsky** (1906, 141) – bu **Labriola** ve **Kautsky** ya da **Plehanov** ve **Lenin** için olduğu gibi **Mehring** için de şüphe götürmez bir şeydi. Anlaşmazlık noktası, saf, tarih dışı, her zaman geçerli bir ahlak yasanın, Yeni-Kantçıların ileri sürdükleri gibi, ideallerde yansısını bulup bulmadığı –**Mehring**'in sorduğu gibi, etiğin «tarihsel gelişmelerden bağımsız» (GS 13, 195 ve devamı) olup olmadığı– ya da ideallerin sonuç olarak sosyo-ekonomik yaşam koşullarından ve bunlara dayanan çıkar silsilesinden ve çatışmalarından ortaya çıkıp çıkmadığı

üzerineydi (bu da, çelişki ve paradigma değişikliklerin içinde ilerleyen ahlaki olanın tarihsel bir gelişimini kapsamaktaydı).

4. Etik sosyalizmin Avrupa işçi hareketindeki eğilim tartışmalarıyla ilişkisi karmaşık ve çelişkiliydi. Kant bağlamındaki anlamında, düzenleyici bir ide olarak sosyalizm yorumunun zorunlu olarak **Bernstein**'inkine benzer reformcu sosyalizm konseptlerine götürüleceğine dair günümüzde bazen ifade edilen görüşler, tarihsel olduğu gibi teorik olarak da dayanaksızdır. Açık bir Yeni-Kantçı olan ve Cohen gibi Kant'ın kategorik buyruğunu «insanlığın yön gösterici amacı» olarak gören Kurt **Eisner**'e göre etik sosyalizm mükemmel bir biçimde devrimci görüş ve pratikle uyşur. Eisner partinin anti-militarist politikasını desteklemiş, Kasım Devrimi esnasında konsey demokrasisinin ilkelerini savunmuştu ve Baviera Konsey Cumhuriyeti'nin başbakanı olmuştu (1919'da öldürüldü). Max **Adler** ve Otto **Bauer** ve Georg **Lukács** da onun gibi düşünüyordular.

Parti içi polemikleriyle (yol ve nihai amaç üzerine tanınan özdeyişle de) Eduard **Bernstein** pek de haksız değildi, çünkü Alman Sosyal Demokrasininin temsilcilerinde kapitalizmin yaklaşan çöküşüne dair mekanik-determinist düşünceler oldukça yaygındı – bu da (o zamanlar **Engels** ve sonrasında Rosa **Luxemburg** tarafından eleştirilen) politik bir hareketsizliğe götürüyordu. Öte yandan **Bernstein**'in karşı konsepti tehlikeli (sonunda dünya savaşı felaketine götüren) sorunları göz ardı ediyordu. Bu sorunlar, her şeyden önce (hatta Bernstein tarafından desteklenen) imparatorluk Almanyası'nın, Avrupalı olmayan halkların sömürgeciler tarafından yağmalanmasından pay almak için emperyalist kavgaya yoğun bir

biçimde katılması ve toplumsal yaşamın tümüyle militarize oluşunu hazırlamaktaydı. Bernstein'in görüşleri burjuva liberalizmine ve ekonomiye etik bakış açısından düzenleyici olarak etkide bulunma olanaklarına dair yanılsamalarla doluydu.

5. Etik sosyalizm özgün bir biçime Avusturya Marksizmi'yle ulaştı. Max Adler kendi düşüncelerinin de aynı şekilde Cohen'in cümlesine götürdüğünü düşünüyordu: Etik sosyalizmin temelini oluşturur; ama kastedilen teorik bağlam başka bir şeydi. Marksizm anlayışında sosyalizmin «tarihsel-sosyal hareket» olduğunu söyler, yani nesnelere ilişkin bilim tarafından kavranan «sosyal doğa»nın bir görünüşü olduğunu. Ama bu, onun «aynı zamanda bir değer olduğunu» ve gelecek ürünü olarak öyle olması gerektiğini dışlamaz – özellikle de insanların kendilerinin sosyalizmin müsebbibi oldukları için. Adler'e göre bütün tarihsel süreçler evrimsel özelliklerinden dolayı «içkin etik gelişme» olarak ortaya çıkarlar (Adler 1913, 142 ve devamı). Etik fenomenlerin nedensel açıklaması onların tarihsel belirli görünüş biçimlerini kavrar, ama etik olanın kendisi Kant'ın etiği aracılığıyla anlaşılır.

Otto Bauer de, bir araştırma kılavuzu olarak materyalist tarih anlayışının doğruluğundan ve işçi sınıfını zafere götüreceklük köklü dönüşümün kaçınılmazlığından şüphe etmez. Buradaki soru, olacak olanın, aynı zamanda olması gereken olup olmadığı, biçimsel olandaki etik buyruğun ölçütünü genel yasa yapma yeteneğinde bulan Kant'ın etiği tarafından yanıtlanır (1906).

Adler ve Bauer'in Kant'ın ahlak yasası için getirdikleri referanslar pek de ikna edici değildi. Bauer'in Kautsky ile tartışmasında bu konuda geliştirdiği argümanlar,

Kautsky'nin (1906) argümanları karşısında açık bir biçimde zayıftı. Max Adler'in argümanları ise, Kant'ın buyruğunun bir ahlak tanımı verdiği –akıllıca, ama Marxçı sosyalizm için Kantçı buyruğun temellendirilmesinde çok az bir rolü olan –saptamasıyla sonuçlanıyordu (1913, 113).

6. Sosyalizmi Kant'ın etik apriorizmi aracılığıyla temellendirme çabası zorunlu olarak çıkmazlara götürüyordu, özellikle de, Kautsky'de olduğu gibi, Marksizm determinist evrimcilik olarak anlaşıldığında. Etik sosyalizm için karakteristik olan tarihsel belirlenmişlik ve zaman üstü olarak anlaşılan ahlaki ideal *düalizmi* Marxçı tarih anlayışla birleştirilemez. Kant'ın kategorik buyruğu aynı zamanda liberal burjuvazinin soyut-felsefi ifadesiydi. 1791'de evrensel olarak ilan edilen insan haklarının *serviteurs à gages* için hemen tekrar iptal edilmesi gibi, Mehring'in gösterdiği üzere, Kant da ahlak yasasının evrenselliğini, (mal sahibi) devlet vatandaşları [Staatsbürger/aktif vatandaşlar] ve (ekonomik olarak bağımlı) devlet halkı [Staatsgenossen/pasif yurttaşlar] arasında yaptığı ortaçağ-loncacı ayırım ile ortadan kaldırır (krş. Kant, *Metaphysik der Sitten, Rechtslehre*, §46, W7, 432 ve devamı). Ayrıca Mehring Kant'ın etiğinden sadece sosyalist değil, aynı şekilde anti-sosyalist-muhafazakâr çıkarımların da türetildiğine işaret etmişti (Ruge, Treitschke, Schmoller). Cohen tarafından ilan edilen kategorik buyruk ile sosyalizmin temellendirilmesinin bir ve aynı şey olduğunu ilan etmesi, Mehring'e göre, gerisin geriye 18. yüzyılın öz yanılgılarına ölüm atlayışıdır. Kant'ın cümlesinin Alman sosyalizminin temellendirilmesine «bir kum tanecığının ağırlığı kadar bile katkısı olmamış», öte yandan ama anti-

sosyalist liberalizmin temellerine birçok taş döşemiştir (**Mehring**, GS 13, 189).

Kant'in etiğine geri dönüş, ahlak teorisinin gelişimi göz önüne alındığında da sorunluymdu. Kant'ın etik-apriorizminde önemli olan, onun bu taraftaki-dünyevi ve ussal insani yapıp etmelere erişilebilir ahlaki kaideler sunmasıydı. Bu yönelim, diğerlerinin yanı sıra, **Hegel**'in Kant eleştirisinde de devam ettirildi. Bu eleştiride sözüm ona saf olan olması gerekenin [Sollen] çelişkiseliliği ortaya konuldu ve bu alanda tarih işin içine dahil edildi; sonrasında **Marx** bunu yeni kazanılan tarih ve sınıf mücadelesi teorisi temelinde ileriye götürdü. Böylelikle bir yol öne doğru açılmış ve gösterilmişti, öte yandan geriye doğru yol/dönüş başarısızlığa uğramak zorunda kalmıştı.

7. Etik sosyalizmin başka alanlara yayılan etkileri de oldu, ör. yoğun bir oranda devlet ve hukuk teorisi alanlarına (Leonard **Nelson**, Gustav **Radbruch**, Hermann **Heller**). Kant ve Marx arasında bir sentez fikri dini sosyalizm içinde de destek buldu (Theodor **Steinbüchel**). İşçi hareketi etik sosyalizm çerçevesinde lehte ve aleyhte yürütülen tartışmalarda savunulan teoremlerle hem sağ sosyalist hem de sol sosyalist ve komünist eğilimler tarafından etkilendi; burada dikkat edilmesi gereken husus, bu etki çizgileri 20. yüzyıla karakteristik olan alt üst oluşlarla iç içe geçmişti. Bu yüzden etik sosyalizmde parti hareketlerine ve politik konseptlere doğrudan bağlanan gelenek hattı çeken kurgu şüphyle değerlendirilmelidir; böyle bir kurgu konudaki çelişkileri dik-kate almaz ve genel olarak ideolojik araçsallaştırmalara geri giden bir sonuca süreler.

Dünyayı yüzyılın dönümünden beri değiştiren derin sorunlar, köklü değişimler

ve çöküşlerle birlikte sosyalizm ve etik üzerine yapılan tartışmaların tarihsel koşulları da dönüşüme uğramıştır. Ahlak yasalarına dair, onların geçerlik iddialarının ekonomik, askeri ve politik güç ilişkilerindeki güç dağılımlarındaki eşitsizlikten dolayı tahayyüller dünyasına havale edildiğine dair sav da hatalı gibi görünmektedir. Bu sosyalizmin etik temellendirilmesinin genel olarak yanlış olduğu anlamına gelmez. Sosyalizmin, özgürleşime yönelen ve tarihsel deneyimleri eleştirel biçimde işleyen, değer öğretisi ilkelerinin etik perspektiften irdelenmesine gereksinim duyar. Özellikle Antonio **Gramsci** kendi praxis felsefesinde, hegemonyanın kazanılmasında etik-politik olanının kilit önemini ortaya koymuştur. Ama aynı zamanda tarihsel materyalist temellendirmeye de ihtiyaç vardır, ancak bu bağlamda her türden mekanik-determinist bakış reddedilmelidir. Gelişim teorisel öngörüler, gerçekleşene ilişkin perspektif çeşitliliğine ve geleceğin edim biçimlerinin açık önlü oluşuna dair bakışı genişletmelidir. Teori gibi değer öğretisi de [Axiologie] tarihsel sorunlar karşısında rüşlerini, günümüz uygarlığının krizi karşısında barışı sağlayıcı, sosyal olarak adil, demokratik, ekolojik ussal alternatifleri kabul ettiren ve böylelikle tarih yapıcı istem ve eylemin yönünü göstererek, ispat etmelidirler. Bu, reel tarihsel gereklilikler karşısında bir gerçekçiliği, soğukkanlılığı, diyaloga açık olma ve sürekli gözden geçirmeyi şart koşar.

Kaynakça

M. **Adler**, *Marxistische Probleme*, Stuttgart 1913; O. **Bauer**, »Marxismus und Ethik« (1906), *WA* 7, 870-90; H. **Cohen**, *Ethik des reinen Willens*, Berlin 1907; H. Cohen,

»Einleitung mit kritischem Nachtrag«, in: Lange 1902; F. **Engels**, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, çev. S. Belli, Ankara 1992; H. **Holzey**, *Der Marburger Neukantianismus in Quellen*, 2 cilt, Basel-Stuttgart 1986; K. **Kautsky**, *Ethik und materialistische Geschichtsauffassung*, Berlin-Bonn 1880; K. Kautsky, »Leben, Wissenschaft und Ethik«, in: *NZ*, Yıl 16, 1906, 2. Hbb., 516-29; F. A. **Lange**, *Geschichte des Materialismus*, İkinci Kitap, Leipzig 1902; K. **Marx-F. Engels**, *Seçme Yazışmalar 2*, çev. Y. Fincancı, Ankara 1996; F. **Mehring**, »Neukantianer« (1900), *Gesammelte Schriften (GS)* 13, 189-94; P. **Natorp**, *Sozialidealismus. Neue Richtlinien sozialer Erziehung*, Berlin 1920; G. W. **Plechanow**, *Grundprobleme des Marxismus*, (1908), Berlin/DAC 1958; R. **Stammler**, *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*, Leipzig 1896; F. **Staudinger**, »Kant und der Sozialismus«, in: *Socialistische Monatshefte*, Yıl 10, 1904, Sayı 8, 485-99; K. **Vorländer**, *Kant un Marx. Ein Beitrag zur Philosophie des Sozialismus*, Tübingen 1926.

Wolfgang Eichhorn

Çeviri: Muharrem Açıkgöz

► Adalet, Adil Ücret, Ahlak, Ahlaki Ekonomi, Akademik Sosyalizm, Avusturya Marksizmi, Barış, Değerler, Demokratik Sosyalizm, Dini Sosyalizm, Determinizm, Etik, Etik-Politik, Evrimcilik, Fabiancılık, Gelişme, Hegemonya, Kantçılık, Kautskycilik, Normlar, Praksis Felsefesi, Sosyal Demokrat Programlar, Sosyalizmde Etik

► Austromarxismus, demokratischer Sozialismus, Determinismus, Entwicklung, Ethik, Ethik im Sozialismus, ethisch-

politisch, Evolutionismus, Fabianismus, Frieden, gerechter Lohn, Gerechtigkeit, Hegemonie, Kantianismus, Kathedersozialismus, Kautskyanismus, Moral, moralische Ökonomie, Normen, Philosophie der Praxis, religiöser Sozialismus, sozialdemokratische Programme, Werte